

Darka Bilić, *Inženjeri u službi Mletačke Republike: inženjeri i civilna arhitektura u 18. stoljeću u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji*, Biblioteka Knjiga Mediterana, sv. 78, Književni krug, Split 2013., 421 str.

Knjiga koju ovdje prikazujemo prerađena je i dopunjena doktorska disertacija Darke Bilić naslovljena *Inženjeri i civilna arhitektura u 18. stoljeću u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji* obranjena na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2010. godine. Problematika inženjera – državnih službenika i njihovo djelovanje na području mletačkih prekojadranskih stečevina duž hrvatskoga uzorja nije do sada bila zasebnim predmetom monografskoga djela, a izostao je i pokušaj da se njihov prinos u izgradnji i obnovi arhitekture jadranske Hrvatske objektivno valorizira. U ovoj knjizi autorica donosi sveobuhvatniji i bez sumnje bitno potpuniji pregled djelovanja mletačkih inženjera na širokom prostoru od Cresa do Budve u 18. stoljeću. Naime, u dosadašnjoj se literaturi pod pojmom inženjeri poglavito mislilo na vojne inženjere, nadležne za izgradnju i obnovu fortifikacijskih objekata, koji su po prirodi službe bili stacionirani unutar vojnih postrojbi duž mletačkih strateških uporišta u Dalmaciji i Boki. Knjiga Darke Bilić pokazuje kako su inženjeri, uz neprijeporno važnu vojnu karijeru, u nemaloj mjeri djelovali i na zadacima izgradnje i obnove civilne arhitekture profane i sakralne namjene.

Knjiga započinje *Predgovorom* (5) i uvodnim poglavljem (7-14) u kojemu se iznose temeljna istraživačka pitanja i određuju tematske smjernice djela. Sažeto se ukazuje na razvoj umijeća utvrdnoga graditeljstva (*ars fortificatoria*) na području Mletačke Republike od 16. stoljeća, navode zasluge pisaca traktata o vojnome graditeljstvu te ukazuje na odredbe mletačke središnjice koje su se izravno odnosile na problematiku gradnje, popravka i preuređenja vojnih zdanja.

Prvu cjelinu knjige čine dva veća poglavlja. U prvome od njih, naslovljenom *Inženjeri – državni službenici* (15-69), autorica podrobno, služeći se postojećim saznanjima iz historiografije te mnoštvom do sada neistraženih dokumenata iz Archivio di Stato di Venezia i Državnog arhiva u Zadru, ukazuje na ustroj, ovlasti i zadaće inženjera u Mletačkoj Republici, raspone njihove nadležnosti, terminologiju (*ingegnerius, proto, architectus*), kao i na povijesni tijek njihova djelovanja u mletačkim pokrajinama duž istočnoga Jadrana. Njihova je važnost osobito porasla u 18. stoljeću kada Serenissima – nakon stoljeća iscrpljujućih ratova s Osmanlijama – u sklopu obnove svekolikih životnih sastavnica duž novostečenih (ali i starih) posjeda velika pregnuća ulaže u izgradnju i obnovu građevina. Inženjeri su, kao graditeljski stručnjaci i državni službenici u sklopu vojnih postrojbi, dali vrlo zapažen prinos obnovi objekata u državnome vlasništvu. U nastavku poglavlja iznose se podaci o povezanosti inženjera s predstavnicima mletačke vlasti, njihovome radu na obnovi reprezentativnih objekata, popravku i izgradnji mostova, cesta, vojarni i drugih objekata. Razmatraju se, nadalje, ovlasti i nadležnosti inženjera zaduženih za granična pitanja, problemi korupcije i zlouporabe, kao i njihov privatni život i obiteljski odnosi. Važan dio ovoga poglavlja čini i autoričin osvrt na edukaciju inženjera (Sveučilište u Padovi, Vojna škola u Veroni), obiteljsku tradiciju toga zanimanja, kao i na način njihova imenovanja od strane mletačkih državnih vlasti.

Drugo poglavlje, *Res publica* (71-128), usmjereno je na razmatranje mletačke državne politike financiranja građevina duž istočnoga Jadrana, kao i na konkretno djelovanje inženjera u obnovi i izgradnji novih zdanja. Autorica ovdje razmatra ulogu inženjera prilikom gradnje državnih zdanja profane namjene, a to su primjerice palača generalnog providura u Zadru, stan generalnog providura u Splitu, palače gradskih kapetana, palače knezova, kuće oružarnika i kamerlenga, bilježničke kancelarije, carinarnice, zdravstveni uredi, javna skladišta, mostovi, gradska vrata, lođe, gradski satovi, stupovi za zastave, ribarnice, lazareti, cisterne, fontane i drugo.

Mletačka je Republika u svome vlasništvu imala i građevine sakralne namjene. To su bile katedrale, crkve, kapele i kapelice, a njihovu izgradnju i (ili) obnovu često su nadzirali ov-

dje promatrani inženjeri. Sakralna arhitektura u sklopu njihove djelatnosti ovdje je zastupljena s projektima katedrale sv. Marka u Makarskoj, katedrale Porodenja Blažene Djevice Marije u Skradinu, župne crkve sv. Eustahija u Dobroti, crkve sv. Filipa Nerija u Splitu, crkve Gospe od Zdravlja u Splitu, projektom proširenja splitske katedrale sv. Duje, kao i projektima gradnje niza zvonika diljem dalmatinskih i bokeljskih gradova. Kada je riječ o urbanističkim projektima, autorica razmatra prostornu regulaciju naselja Korlat i Biljane Gornje u Ravnim kotarima te projekt formiranja splitskoga Geta.

Slijedi autorično zaključno mišljenje (129-136) te potom druga cjelina knjige u kojoj su abecednim slijedom donesene biografije i opisi djelovanja pedesetorice inženjera u Dalmaciji i Boki tijekom 18. stoljeća (137-270). Te biografije, ponajprije naravno vezane uz graditeljsku aktivnost inženjera, možemo smatrati osnovom za daljnja istraživanja na pojedinim spomenicima, kao i za donošenje općih zaključaka o utjecaju inženjera na korpus civilne arhitekture na hrvatskome uzorju tijekom *settecenta*.

Opsežna je i istraživačima navedene problematike osobito vrijedna cjelina knjige nazvana *Arhivski prilozi* (271-366) u kojoj autorica donosi prijepise dokumenata (ukupno njih 157, datirani od 1688. do 1806. godine) koji se izravno odnose na graditeljsko djelovanje inženjera. Spisi su pohranjeni u Archivio di Stato di Venezia i u Državnome arhivu u Zadru.

U završnome dijelu knjige nalazi se popis uporabljene literature (367-380), opsežan sažetak na talijanskom jeziku (381-398), popis ilustracija preuzetih iz mletačkoga Državnog arhiva (399-400), kazalo osobnih imena (401-407), kazalo geografskih pojmova (409-418) i sadržaj (419-421).

Inženjeri u službi Mletačke Republike u 18. stoljeću ponajprije su djelovali u vojnoj službi, a kada je riječ o hrvatskome prostoru bili su stacionirani od kvarnerskih otoka do Budve. Zavičajem su najčešće bili Talijani, ali u ovoj knjizi nalazimo i vrijedne podatke o inženjerima podrijetlom iz Dalmacije i Boke (Antun Janšić, Antun Marković, Ivan Nikola Nakić Vojnović, Frane Zavorović). Njihovu konkretnu djelatnost, ponajprije onu vezanu za projekte sakralne arhitekture i urbanističke planove, Darka je Bilić u ovoj monografiji podrobno razradila i jasno argumentirala uporabom i objavljivanjem arhivskih spisa koji su do sada bili malo poznati u hrvatskoj historiografiji. Vrijednost knjige nadalje je i u podobnoj obradi mletačke državne politike prema svojim prekomorskim stečevinama, ovdje prezentiranoj kroz perspektivu djelovanja državnih službenika – inženjera.

Naposljetku možemo zaključiti da je knjiga povjesničarke umjetnosti Darke Bilić vrlo vrijedan prinos poznavanju nekih specifičnih i malo proučavanih sastavnica mletačke politike na istočnojadranskoj obali u posljednjemu stoljeću opstojanja Serenissime te da će posezanje za ovim djelom biti jednako zanimljivo i istraživački potrebno kako povjesničarima umjetnosti, tako i povjesničarima koji obrađuju istočni Jadran u posljednjemu stoljeću ranoga novog vijeka.

Lovorka Čoralčić

Dinko Župan, *Mentalni korzet. Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918)*, Bibliotheca Croatica: Slavonica, Sirmiensa et Baranyensia, studije, knj. 17, Učiteljski fakultet u Osijeku – Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Osijek – Slavonski Brod, 2013., 231 str.

Nedavno objavljena studija Dinka Župana, znanstvenika Hrvatskog instituta za povijest, Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, rezultat je njegovog dugogodišnjeg istraživanja obrazovnog sustava u Hrvatskoj u 19. st., ali i posebnog interesa usmjerenog na žensku povijest. Njegova djelomično prerađena doktorska disertacija nastala je na temelju repre-